

Jelen rovatunkban oly klasszikus és modern olasz irodalmi alkotásokból közlünk részleteket, amelyeknek kulturtörténeti és művészeti jelentőségük van és magyar fordításban még nem láttak napvilágot. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csupa újdonságot közölnénk, hisz a magyar tudományos körök olasz eredetiben is ismerik és figyelemmel kísérik az irodalmi alkotásokat. Célunk ezzel a rovattal inkább az, hogy kevésbé ismert vagy nem eléggé méltányolt munkákat vigyünk a magyar nagyközönség elé a két nemzet között fennálló szoros, gyakorlati értékű és ideális kapcsolatok szellemének megjelölésén.

Az ismertetendő munkákból természetesen csak kisebb részleteket, szakaszokat adunk, amelyek lényegük megismeréséhez elégségesek. Talán haszonnal forgathatják ezeket a lapokat azok a kiadók is, akik az igazi kultúrértékek iránt érdeklődnek, — és ilyenek hál' Istennek szép számmal vannak — ösztönzést nyerve a sorokon keresztül az egész irodalmi mű kiadására. Ebben az esetben a Magyarországi Olasz Kultúr-intézet készséggel áll rendelkezésükre, hogy szép kezdeményezésüket keresztülvihessék és munkájukban segítségükre lehessen.

Szövegközléseinket Giambattista Vico «Új Tudomány-ának (Scienza Nuova) egy szuggesztív erejű szakaszával kezdjük el, amelyet az 1774-es végső fogalmazás alapján közlünk. Leoparditól két élénk párbeszédet ismertetünk az «Operette Morali» c. sorozatból. A fordításokat két kiváló magyar fiatal tudós a tárgy iránti nagy szeretettel és hozzáértéssel végezte.

AZ ÚJ TUDOMÁNY*

Az örök természetes köztársaságról, melyet minden fajtájában legjobbnak rendezett el az isteni gondviselés.

1097. Platonnal fejezzük be ezt a művet, aki egy negyedik fajta köztársaságot állít fel, melyben a becsületes és jóra való emberek lennének a legfőbb urak s ez lenne az igazi és természetes arisztokrácia (előkelők uralma). Ezt a köztársaságot, ahogyan Platon elgondolta, úgy vezette a gondviselés a nemzetek első kezdeteitől fogva, úgy rendezte el, hogy az óriás termetű és legerősebb emberek, kik a hegyek tetején kóboroltak, mint a legerősebb természetű vadállatok teszik, az özönvíz után az első villámcsapásokra maguktól bujjanak a föld alá, a hegyek barlangjaiba és vessék alá magukat egy felsőbb hatalomnak, melyet Jupiternek képzeltek el, és csupa csodálattal, mint ahogyan azelőtt csupa vadság és kevélység voltak, megalázkodjanak egy istenség előtt. Mert az emberi dolgoknak abban a rendjében nem képzelhető el más terv, amit az isteni gondviselés végrehajtott volna, hogy megszüntesse állati bolyongásukat a föld nagy erdőségében és meghonosítsa közöttük a civilis emberi dolgok rendjét.

1098. Így fejlődött ki a Legnagyobb és Legfőbb Jó (Optimus Maximus) kormánya alatt, a köztársaságoknak az az állapota, melyet a monasztikus köztársaságokénak nevezhetünk, vagy a magános uralkodókénak, amilyeneknek ők magukat képzeltek és hitték, amikor a villám cikkázásakor megcsillant előttük az az isteni világosság, hogy az embereket Isten kormányozza; s ezért mindazt az emberi hasznosságot, amiben részesedtek és mindazt a segítséget, amit emberi szükségükben kaptak, isteneknek képzeltek s ilyenekként félték és tisztelték. Ezért félelmetes babonáság erős féke és állati bujaság hasogató ösztökélése között

* V. ö. Gian Battista Vico: *La scienza nuova*. Fausto Nicolini-féle kiadás, Bari, Laterza, 1928, a «*Scrittori d'Italia*» c. sorozatban, 2 kötet. A lefordított rész az 1097—1106. szakaszokat tartalmazza (id. m. II. köt. 157—163. ll.).

hányódva (mindkét érzés igen hatalmas volt azokban az emberekben), mert úgy érezték: az ég arca félelmetes és nem engedi meg, hogy nászra keljenek, le kellett bírniok a bujaság testi indítékának a hevét. S így, élni kezdvén az emberi szabadsággal (mely annyit tesz, mint megfékezni a bujaság ösztökét s elterelni azt más irányba, mely nem a testből jó, mint a sóvárgás, tehát a szellemből kell jönnie, vagyis emberi sajátság), odafejlődtek, hogy megragadván a természetüknél fogva vonakodó és tartózkodó nőket, barlangjaikba vonszolták őket, és hogy élhessenek velük, ott tartották őket állandó élettársul. Így hozták létre az első emberi, vagyis szemérmes és vallásos együttválásokkal a házasságot, melyek révén bizonyos feleségekkel bizonyos fiaikat nemzetek és ezek bizonyos atyáivá váltak; és így alapították meg a családokat, melyeket gyermekeik és feleségeik felett ciklopszi családi uralommal kormányoztak, amilyen éppen megfelelt vad és kevély természetüknek, hogy majd azután, amikorra felépültek a városok, az emberek hajlandók lettek a civilis uralomtól is félni. A gondviselés így állított fel bizonyos monarchikus formájú ökonomikus köztársaságokat a nemük, koruk és erényeik révén egyaránt igen jó atyák (az akkori állapotban: fejedelmek) alatt, akik, abban az állapotban, melyet úgy kell neveznünk, hogy természeti állapot (s mely egyértelmű a családok állapotával), alakították ki az első természeti rendet, mert jámborak, tiszták és erősek voltak s ezért, hogy földjeiken megtelepedvén saját magukat és családjukat megvédhessék, nem érhatték be a futással (mint azelőtt tették volt állati bolyongásukban), hanem a támadó vadállatokat meg kellett ölniök és hogy családjikkal együtt megélhessenek (többé már nem bolyongással eleség után) uralmuk alá kellett hajlítaniok a földet s belevetniök a gabonát; s mindezt a születő emberi nem üdvére.

1099. Hosszú időszak elteltével azok az istentelen emberek, akik saját bajaik ereje által hajtva, miket a dolgok és a nők infámis közössége okozott nekik, melyben nagyszámú ember maradt meg szétszórta a síkságokon és a völgyekben, azok az emberek, kik nem félték isteneket, akik szemérmetlenek voltak s arcátlanul állati násszal éltek; bitangok, akik gyakran anyjukkal és leányaikkal keltek nászra, a gyengék, a kóborlók, a magánosok, kiket halálra üttek a hatalmas erőszakosok, miután összekaptak velük az infámis közösség miatt, mindezek az atyáknál kerestek menedéket; az atyák pedig pártfogásuk alá vették őket s így kiterjesztették családi uralmukat a pártfogoltak fölé (klientéla intézménye a famulusok felett). És így kifejlesztették a köztársaságok természetesen jobb rendjé minden bizonnyal hősi erényeik által; ilyen erényeik voltak: a jámborság, mert imádták az istenséget, ha mindjárt gyér világosságukkal meg is sokszorozták és iste-

nekre osztották fel, mégpedig saját képzeljük szerinti istenekre (amint azt a sziciliai Diodorus és még világosabban Eusebius «De praeparationi evangelica» c. könyveikben és Alexandriai Szent Cirill Julianus aposztata ellen írott könyveiben levezeti és megerősíti); a jámborság azután okossággal díszítette fel őket s ezért az istenek jóslataitól (auspicium) kértek tanácsot; mértékletesek voltak, mert mindegyikük csak egy növel élt szemérmesen s ezt az egyet az isteni auspiciumok révén vették állandó élettársul; erősek voltak, mert megölték a vadállatokat és uralmuk alá hajtották a földet; s nagylelkűek voltak, mert istápolták a gyengéket és segítségére siettek a veszélyben levőknek; ez volt a herkulesi köztársaságok természetes rendje, melyben a jámborok, bölcsék, tiszták, erősek és nagylelkűek letörték a kevélyeket és megvédték a gyengéket, mert ez a civilis kormányzatok kiválóan jellemző formája.

1100. De végül is a családok atyái, kik megmaradtak hatalmasoknak őseik vallása és erényei valamint pártfogoltjaik fáradalma árán, visszaéltek a védelem törvényeivel és kegyetlenül kezdtek uralkodni pártfogoltjaik felett; s mivel elhagyták a természet rendjét, mely az igazságé, pártfogoltjaik fellázdak ellenük. De, mivelhogy rend nélkül (ami ugyanannyit tesz, mint Isten nélkül) nem állhat meg az emberi társadalom egy pillanatra sem, a gondviselés a természet rendje szerint arra vezette az atyákat, hogy hozzátartozóikkal rendekbe tömörüljenek a lázadók ellen; az atyák azután, hogy a lázadókat megbékítsék, a világ legelső agrártörvényével megengedték nekik, hogy a földeket jóhiszemű tulajdonnal (bonitár t.) birtokolják, maguknak tartván fenn a legjobb, azaz a legfőbb családi tulajdonjogot: így születtek meg az első városok a nemesek uralkodó rendjein. Mikor tehát megszűnt a természetes rend, mely fajtájában, nem, kor és erény szerint legjobban megfelelt a természeti állapotnak, a gondviselés létrehozta e városok megszületésével a civilis rendet, s közülük legelsőnek azt, mely legközelebb állott a természethez: — hogy fajtájuk nemessége alapján (az akkori állapotokban más nemességet nem tudunk elképzelni, mint csak azt, hogy az isteni auspiciumokkal szerzett feleségükkel emberi módon nemzettek) és hősiségük alapján a nemesek uralkodtak légyen a plebejusok felett (akik nem éltek ilyen ünnepélyesen megkötött házasságokban); és, mikor vége lett az isteni uralmának (melyben a családok az isteni auspiciumok révén kormányozták magukat), a hősöknek a hősi kormányok formájában kellett uralkodniok, miért is az ilyen hősi köztársaságok alapjául a hősi rendek keretén belül őrzött vallást tették meg, s e vallás révén kizárólag a hősöké volt minden jog és minden civilis hatalom. De mert az ilyen nemesség a szerencse ajándéka lett, a nemesek között létrejött a családtyák rendje, azoké,

kik koruknál fogva méltóságosabbak voltak, s a családtyúk között is azok lettek a királyok, akik lélekben s testben a legerősebbek voltak, mert ezeknek kellett a többiek élére állani, rendekben tartani őket és vezetni, hogy ellenállhassanak a fellázadt pártfogoltaknak és megfélemlíthessék őket.

1101. De, évek múlásával, mikor egyre jobban felderengett már az emberi agyakban, a népek plebejusai is belátták végre, hogy hívságos dolog a nemesek hősisége s úgy érezték, hogy nekik maguknak is ugyanaz az emberi természetük van, mint a nemeseknek : ezért ők is be akartak lépni a városok civilis rendjeibe. S mivel e városokban bizonyos idő multán e népségnek kellett uralomra jutnia, a gondviselés megengedte, hogy előbb hosszú időn keresztül versenghessenek a nemességgel jámborságban és vallásosságban, a hősi vetélkedésekben, mikor is a nemességnek közölnie kellett e plebejusokkal az auspiciumokat, hogy átadhassák nekik mindazt a civilis köz- és magánjogot, ami hiedelmük szerint az isteni auspiciumoktól függött ; s hogy így a jámborság gyakorlása és a vallás szeretete vezesse a népet uralomra a városokban : ebben (a fejlődésben) a római nép megelőzött minden más népet a világon s ezért lett a világ uralkodó népévé. Ezen a módon, a természeti és a civilis rend fokozatos összevegyülésével, születtek meg a népi köztársaságok. Amelyekben azután, mivel bennük mindent a sorsra vagy a mérlegre kellett bízni, nehogy a véletlen vagy a végzet legyen az úr, a gondviselés úgy rendezte el, hogy a tisztségek szabályozója a cenzus legyen s hogy a kormányzásra legalkalmasabbaknak ne a képmutatók, hanem a szorgalmasak tartassanak, ne a költekezők, hanem a takarékosak, az előrelátók és nem a henyék, a nagylelkűek és nem a hitványszívűek, vagyis egyszóval a gazdagok, kiknek valami erényük van vagy az erénynek valami képmása és nem a sok és arcátlan bűnű szegények. Ezekből a köztársaságokból — melyek az egész népet felölelték, mely közösen akart igazságot, s olyan igazságos törvényeket óhajtott, melyek egyetemesen jók s melyeket Aristoteles istenien így határoz meg : «szenvedély nélküli akaratok» s ezért hősi akaratok is, melyek parancsolnak a szenvedélyeknek — született meg a filozófia, ezekből az ilyen formájú köztársaságokból, melyek azért lettek, hogy saját magukból formálják ki a hőst s hogy ki tudják formálni, érdekükben állott megismerni az igazságot ; a gondviselés tehát úgy rendezte el, hogy mivel már nem vallásos érzés folytán, mint azelőtt, kellett véghezvinni az erényes cselekedeteket, a filozófia értesse meg az emberekkel az erény eszméjét, hogy a (filozófia szülte) elmélkedésben az emberek, ha nem is lennének erényesek, legalább szegyenkezzenek bűneik miatt, mert azok csak a rossz cselekedetekhez szokott népeknél maradhatnak meg. S megengedte (a gondviselés) azt is, hogy a filozófiából létre-

jöjjön az ékesenszólás, mely a népi köztársaságokban, ahol a jó törvényeket óhajtják, a helyes szenvedélyek akarására szítson és az erények eszméjével lobbantsa lángra a népeket, hogy a jó törvényeket akarják. Határozottan kimondjuk, hogy ez az ékesenszólás Scipio Africanus idejében Rómában virágzott, amikor is a civilis bölcsesség és a katonai virtus, melyek Karthágó romjain Rómát szerencsésen a világ urává tették, szükségképpen egy hatalmas és igen bölcs ékesenszóláshoz kellett, hogy vezessenek.

1102. De azután a népi államok is megromlottak, meg a filozófiák is (s mikor ezek a kétkedésbe sülyedtek, a balga tudósok elkezdtek rágalmazni az igazságot) és hamis ékesszólás született, mely a perekben kész volt mindkét felet egyformán védeni. Amiből az következett, hogy az ékesszólással visszaéltek (mint például a néptribunok a római ékesszólással) és a polgárok gazdagságukat már nem egyedül a rend fenntartására, hanem uralomvágyuk kielégítésére kezdték használni s ezért mint dühödt déli szél a tengert, úgy kezdték felkorbácsolni a köztársaságokat polgárháborúkkal, teljes rendetlenséget okozva bennük, s a tökéletes szabadságból lezüllesztették azokat abba a tökéletes zsarnokságba (mely mindennél rosszabb), amit az anarchia, vagyis a szabad népek féktelen szabadsága jelent.

1103. A városok eme nagy bajára a gondviselés a következő három orvosságot egyikét használja a civilis emberi dolgok ezen rendjében :

1104. Előbb elrendeli, hogy e népek között találtassék egy, aki mint Augustus, felemelkedjék bennük és monarchává legyen s mivel a szabadság szerzette rendek és törvények egyáltalában nem voltak már elég erősek ahhoz, hogy a népet megrendszabályozzák és rendben tartsák, a saját kezében egyesítsen minden rendet és minden törvényt s azokat a fegyver erejével tartassa meg ; s a gondviselés úgy intézi, hogy e monarchikus államokon belül a monarchiák végtelen hatalmát az a természetes rend korlátozza, hogy meglegedetteké akarják tenni népeiket vallásukkal és természetes szabadságukkal, mert a népeknek ezen egyetemes meglegedettsége nélkül a monarchikus államok se nem tartósak, se nem biztonságosak.

1105. Azután, ha az államok keretén belül a gondviselés nem találja meg ezt az orvosságot, kívül keresi meg ; s mivel ezek a megromlott népek már előzőleg rabszolgái lettek féktelen szenvedélyeiknek (a fényűzésnek, az érzékenységnek, a fősვნénységnek, az irígységnek, a kevélységnek és a pompának) s mert megbomlott életük gyönyörhajhászása a leghitványabb rabszolgákat jellemző bűnökbe züllesztették őket (mint a hazudozásba, ravaszkodásba, rágalmazásba, rablásba, gyáva-

ságba és képmutatásba), a gondviselés megengedi, hogy e népek rabszolgákká váljanak a népek természetjogán is, mely elhagyja az ilyen természetű népeket, s jobb nemzetek igába hajtják őket, fegyverek által legyőzöttek, tartományá süllyedten. Amiben szintén megnyilvánul a természetes rend két nagy világossága : az első az, hogy ki magától nem képes kormányozni magát, hagyja magát kormányozni attól, ki ezt meg tudja tenni ; a másik az, hogy a világot mindig annak kell kormányoznia, aki természeténél fogva jobb.

1106. De, ha a népek abban a végső civilis bajban rohadoznak, hogy sem bennszülött monarchára nem hallgatnak, sem külnemzet nem akad, mely meghódítsa és megtartsa őket, akkor a gondviselés végső bajukra ezt a végső orvosságot alkalmazza : hogy — mert ezek a népek állatok módjára megszokták, hogy semmi mással ne gondoljanak, hanem csak mindenki a saját maga hasznával s mert érzékenységükben, vagy jobban mondva, kevélységükben odáig süllyedtek, hogy mint a vadállatok, felhördülnek, hacsak egy szörszál is felingerli őket, s mert ezek a népek legnagyobb hírükben vagy legnagyobb anyagi kiterjedésükben, úgy éltek mint kegyetlen állatok teljes lelki és akaratbeli magányban, mert ketten is alig tudtak megegyezni s mindenki a saját kényét s kedvét követte — hogy a gondviselés mindezért megengedi, hogy (e népek) makacs pártoskodással és megveszekedett polgárháborúkkal erdővé tegyék a városokat és az erdőket emberi ólakká ; s, hogy ily módon, barbárság hosszú századain keresztül rozsdásítsák el gonosz tehetségük áldatlan finomságait, melyek a gondolkodás olyan nagy barbárságába süllyesztették őket, amilyen nagy nem volt annak idején érzekeik barbársága. Mert az alól nagylelkű vadság nyilatkozott meg, melytől a többiek óhatták és megvédhették magukat ; emez pedig aljas vadság a cirógatások és az ölelések alatt mely bizalmasainak és barátainak is az életére és a vagyonára tör. Ezért engedi meg a gondviselés végső orvossága, hogy ezek a kifinomultság gonoszságába, a reflexió gonoszságába züllött emberek ne érezhessék többé, elfásultságukban és elbutultságukban, sem a kényelmet, sem a finomságokat, sem a gyönyört, sem a pompát, hanem csak az élethez legszükségesebb dolgokat ; és, hogy mikor végtére is kevésszámú ember maradt meg közöttük és kielégíti őket a rendelkezésre álló bősége az élethez szükséges dolgoknak, természetesen váljanak kibírhatókká ; s hogy az első népek világának visszatért egyszerűsége folytán ismét vallások legyenek, igazmondók és hűségesek, s így visszatérjen közéjük a jámborság, a hit, az igazság, melyek az igazságosság természetes alapjai és báját és szépségét adják Isten örök rendjének.

Ford. *Ruzicska Pál*

G. B. VICO